

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقشه جامع و نقشه راه تربیت رسمی و عمومی

تألیف:

دکتر حمید رضا حاجی بابایی
عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی سینا
دکتر سوسن کشاورز
عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

سرشناسه	حاجی بابایی، حمیدرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	نقشه جامع و نقشه راه تربیت رسمی و عمومی / تألیف حمیدرضا حاجی بابایی؛ سوسن کشاورز
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۱۳۳ ص.
شابک	۵-۵۴۳-۰۵۸-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فایپا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۵۲
موضوع	آموزش و پرورش -- ایران -- آینده نگری
موضوع	آموزش و پرورش -- ایران -- آینده نگری
شماره افزوده	کشاورز، سوسن، ۱۳۴۴ -
شماره افزوده	سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)
رده بندی کنگره	LB ۱۰۲۸/۲۵:۷۱۳۹۱
رده بندی دیویی	۳۷۰/۷۰۰۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۰۰۴۲۰۳

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

نقشه جامع و نقشه راه تربیت رسمی و عمومی
مؤلفان: دکتر حمید رضا حاجی بابایی، دکتر سوسن کشاورز

طراح گرافیک: علی ابوالحسنی

چاپ اول: ۱۳۹۱

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی از: خانه چاپ - اصفهان

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است

شابک ۵-۵۴۳-۰۵۸-۹۶۴-۹۷۸

ISBN 978-964-08-0543-5

نشانی: تهران، خیابان شهید قرنی، پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت طلبه، شماره ۸
تلفن: ۸۸۸۰۵۳۷۴-۹ (دورنویس)؛ (فاکس) ۸۸۹۰۳۸۰۹

فهرست مطالب

مقدمه	۶
اهداف تبیین و مستندسازی طرح‌ها و اقدامات انجام یافته با توجه به اسناد بالادستی در وزارت آموزش و پرورش	۱۳

فصل اول

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تصویب سند نقشه جامع علمی کشور	۱۵
الف. چیرستی تهیه، تدوین و تصویب سند نقشه جامع علمی کشور	۱۶
ب. چرایی تهیه، تدوین و تصویب سند نقشه جامع علمی کشور:	۱۷
ج. چگونگی تهیه، تدوین و تصویب سند نقشه جامع علمی کشور: دستاوردها و پیامدهای حاصل شده	۱۸

فصل دوم

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران	۲۳
الف- چیرستی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران	۲۴
ب- چرایی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران: اهمیت و ضرورت	۲۵
ج- چگونگی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران: دستاوردها و پیامدهای حاصل شده	۲۶

فصل سوم

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت رسمی و

عمومی در جمهوری اسلامی ایران ۶۹

الف. چستی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران ۷۰

ب. چایی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت رسمی و

عمومی در جمهوری اسلامی ایران: اهمیت و ضرورت ۷۱

ج. چگونگی تهیه، تدوین و تأیید سند فلسفه تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران: دستاوردها

و پیامدهای حاصل شده ۷۲

فصل چهارم

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تأیید سند رهنامه نظام تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران ۷۳

الف. چستی تهیه، تدوین و تأیید سند رهنامه نظام تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران ۷۴

ب. چایی تهیه، تدوین و تأیید سند رهنامه نظام تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران: اهمیت و

ضرورت ۷۴

ج. چگونگی تهیه، تدوین و تأیید سند رهنامه نظام تربیت

رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران: دستاوردها و

پیامدهای حاصل شده ۷۶

فصل پنجم

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تصویب سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش ۷۷

الف - چستی تهیه، تدوین و تصویب سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش ۷۸

ب - چرای تهیه، تدوین و تصویب سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش: اهمیت و ضرورت ۷۹

ج - چگونگی تهیه، تدوین و تصویب سند تحول بنیادین

آموزش و پرورش: دستاوردها و پیامدهای حاصل شده ۸۰

فصل ششم

فلسفه وجودی تهیه، تدوین و تصویب برنامه پنجم توسعه

جمهوری اسلامی ایران ۸۱

الف - چستی تهیه، تدوین و تصویب برنامه پنجم توسعه

جمهوری اسلامی ایران ۸۲

ب - چرای تهیه، تدوین و تصویب سند برنامه پنجم

توسعه جمهوری اسلامی ایران: اهمیت و ضرورت ۸۲

ج - چگونگی تهیه، تدوین و تصویب سند برنامه پنجم

توسعه جمهوری اسلامی ایران: دستاوردها و پیامدهای

حاصل شده ۸۳

سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۸۴

مقدمه

انسان، شگفت‌انگیزترین آفریده خدای بزرگ و والاترین نشانه قدرت بی‌منتهای اوست. انسان، مستعد اتصاف به همه صفات و کمالات الهی است. خداوند منان او را خلق کرد تا به مقام قرب الهی و جانشینی خدا در زمین برسد و این سر جز با تربیت صحیح محقق نخواهد شد. پیام آوران الهی آمده‌اند تا زمینه‌های این تحول بزرگ را در وجود انسان فراهم آورند و آدمی را از این برهوت ظلمانی به نور هدایت ره‌مون سازند. بنابراین اساس خلقت انسان بر تربیت گذاشته شده است، چنانکه کتاب تربیتی قرآن کریم^۱، به این موضوع اشاره دارد: «الرحمن، علم القرآن، خلق الانسان علمه البیان»

از منظر آموزه‌های دینی اسلام، تربیت تکلیف سنگینی است که بر عهده افراد جامعه گذاشته شده است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این خصوص می‌فرمایند: «اَکْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آبَاءَهُمْ»؛ «فرزندان خود را گرامی بدارید و خوب تربیتشان کنید»^۲. بنابراین آدمی با توجه به توانایی‌ها و ویژگی‌هایی که خداوند در وجود او به ودیعه نهاده است، مسئولیت دارد نسبت به تربیت خویش و دیگران اهتمام ورزد. همچنین در جنبه اجتماعی، زمینه‌سازی برای تحقق حیات طیبیه و تربیت از کارکردهای اساسی حکومت اسلامی به‌شمار می‌آید تا در راستای چنین کارکردی، انسان‌های صالح، بصیر و خردورس پرورش یابند که در راه برپایی عدالت، تحکیم و تثبیت خیرها و نیکی‌ها و گسترش و پایداری ارزش‌های دینی مجاهدت نمایند. به این ترتیب زمینه‌سازی برای تربیت آحاد

۱. آیات اول تا چهارم سوره الرحمن

۲. مکالم الأخلاق، ص ۲۲۲

مردم، هم مقصد و هدف و هم مبدأ و ضامن بقای دولت اسلامی است.

آموزش و پرورش به عنوان نهادی فرهنگی، اجتماعی؛ بنیادی‌ترین و مهمترین نقش را در تکوین و تعالی هویت افراد جامعه و دستیابی کودکان و نوجوانان به حدنصابی از شایستگی‌ها در تمامی ساحت‌های تربیتی در راستای رسیدن به حیات طیبه و قرب الهی بر عهده دارد. آموزش و پرورش به عنوان مهم‌ترین نهاد فرهنگی، نقشی اساسی و بی‌بدیل در تربیت نیروی انسانی و تولید سرمایه اجتماعی و فرهنگی در فرایند رشد و تعالی کشور دارد، به گونه‌ای که آینده کشور در آیین آموزش و پرورش امروز، قابل مشاهده است، چرا که آن چه را کودکان و نوجوانان امروز فرا می‌گیرند، فردا در افکار و رفتار خویش متجلی می‌سازند. در نتیجه فعل و انفعالات آموزشی و پرورشی امروز، بر چگونگی شکل‌گیری فرداهای دور و نزدیک تأثیر می‌گذارد و آرمان‌ها و اندیشه‌های فردا چگونگی سامان‌یابی امروز را متأثر می‌سازد. حضرت امام خمینی (ره) در این خصوص می‌فرمایند: «باید دستگاه‌های آموزشی متعهد و دلسوز برای نجات کشور اهمیت ویژه‌ای در حفظ نوپایان و جوانان عزیزی که استقلال و آزادی کشور در آینده منوط به تربیت صحیح آنان است قائل باشند و نیز از این رو است که نقش معلمان و اساتید در تربیت و تهذیب دانش‌آموزان و دانشجویان به عنوان اساسی‌ترین و مؤثرترین نقش مطرح می‌گردد.» و در رهنمود دیگرشان می‌فرمایند: «این تربیت بچه‌ها اگر تحقق درست پیدا نکند که این بچه‌های کوچک که تحت تربیت معلمان هستند خوب تربیت بشوند، مملکت ما بعدها نجات پیدا می‌کند.»^۱

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز در رهنمودهای خویش می‌فرمایند: «آنچه که مهم است و همه شما به آن توجه دارید این است که آموزش و پرورش سنگ بنای آینده کشور است. ما اگر مشکلاتی در زمینه‌های اخلاقی و رفتاری،

۱. بیانات بنیانگذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) ۱۳۶۰/۱۶/۳۱

۲. بیانات بنیانگذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) ۱۳۵۸/۱/۱۳

علمی، اعتماد به نفس ملی و عمومی و در زمینه‌های گوناگون دیگر داریم در ریشه‌کاوی‌های این‌ها به آموزش و پرورش می‌رسیم... آموزش و پرورش از مراکز دیربازده است، لیکن بازده آموزش و پرورش یک بازده حیاتی، تعیین‌کننده و ماندگار است. اگر آموزش و پرورش در یک کشور ارتقا پیدا نکند و اصلاح شود، در اقتصاد، سلامت و بهداشت، محیط زیست، مرگ و میر، باروری، زیبایی و هنر، رفتارهای گوناگون مردم در سطح جامعه با یکدیگر، و فراتر از همه این‌ها، در دین، فلسفه و اخلاق تأثیر خواهد گذاشت^۱

«آموزش و پرورش زیرساز آینده کشور است و از این رو دولت باید به این وزارتخانه انسان‌ساز توجه بیشتری مبذول دارد.»^۲

«مسئله آموزش و پرورش مسئله مهمی است. آموزش و پرورش در هر کشوری در حقیقت تضمین آینده آن کشور است.»^۳

به همین لحاظ یکی از سازمان‌های مهم و مؤثر در جهان امروز و آینده، سازمان آموزش و پرورش است. چرا که موضوع اساسی و محوری این سازمان انسان است و مهم‌ترین و دشوارترین مسئله مبتلا به انسان، یعنی تعلیم و تربیت آدمی نیز جزء کارکردهای اصلی این نظام است. مقام عظمای ولایت در این خصوص می‌فرمایند:

«شاید اغراق نباشد اگر بگوییم حساسترین و مهمترین بخش اداره کشور، آموزش و پرورش است.»^۴

ایشان در جای دیگر می‌فرمایند: «آموزش و پرورش بیت‌الجزل مسائل بعد از انقلاب ماست. اگر همه، کارمان را ما چه کارهای زیربنائی، چه کارهای روزمره، همه اینها را درست کنیم؛ صنایع‌مان را راه بیاندازیم، کشاورزی‌مان را درست

۱. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار معلمان سراسر کشور در تاریخ ۸۵/۲/۱۲

۲. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با وزیر آموزش و پرورش در تاریخ ۶۱/۶/۲۴

۳. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با مسئولان گزینش آموزش و پرورش سراسر کشور ۶۳/۲/۶

۴. بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از مدیران و مسئولان وزارت آموزش و پرورش در تاریخ ۸۱/۴/۲۶

کنیم، اداراتمان را درست کنیم، بازرگانی‌مان توزیعش چنین بشود، اجناسمان چنان باشد، قیمت‌ها چنان بشود، همه این کارها را انجام بدهیم... اما آموزش و پرورش به صورت بنیانی و عمیق در حال برنامه‌ریزی و طراحی برای آینده نباشد؛ فکر آینده این نهال‌هایی که سخاوتمندانه به دست شما سپرده است نباشد؛ آینده این انقلاب، آینده بسیار بدی خواهد بود. همه آنها فرع است و این اصل؛ همه آن فعالیت‌ها و تلاش‌ها جسم است و این روح. همه آنها حتی زیربنایی‌هایش ناظر به حال است این ناظر به آینده است، فرقی این است^۱.

ثمربخشی این سازمان از یک‌سو درگرو پرورش انسان‌های صالح، سالم، خلاق، بالنده، متعادل و رشد یافته و از سوی دیگر در گرو تأمین نیازهای نیروی انسانی جامعه در سطوح مختلف و در بخش‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. به همین دلیل امروزه در اکثر کشورها به نظام آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد سرمایه‌ای نگریسته می‌شود و رمز موفقیت بسیاری از کشورها، سرمایه‌گذاری جدی در این نهاد می‌باشد البته کارآمدی و اثربخشی برنامه‌های این نهاد، با شناخت علمی و همه جانبه از آینده و فرصت‌ها و تهدیدهای آن و نیز واقعیت‌های موجود و توانمندی‌ها و قابلیت‌های نهفته در آن عجین شده است. کارکرد موفقیت آمیز این نظام، نیازمند شناخت دقیق و عمیق وضعیت فعالیت‌های انجام گرفته در وضعیت فعلی است تا مبتنی بر این شناخت، امکان برنامه‌ریزی و چارماندیشی بهینه برای آینده فراهم آید. رسم دقیق وضع موجود نیازمند آن است که مجموعه فعالیت‌های صورت گرفته به‌طور دقیق مورد رصد قرار گیرند و فلسفه وجودی آنها شامل ماهیت، ضرورت و دستاوردها با نگاه علمی و کارشناسی تبیین گردد تا بدین ترتیب مستندات منسجم و متقنی فراهم آید که در پرتو بهره‌گیری از محتوای این مستندات، هم مجریان فعلی نظام آموزش و پرورش در تمامی سطوح بتوانند نقشه راهی برای برنامه‌های

راهبردی و استراتژیک خود داشته باشند و هم آیندگان می‌توانند با یک قالب علمی و هدفمند از مجموعه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ها و فعالیت‌های گذشته آگاه گردند و در پرتو نور آن به اصلاح و بهینه‌سازی فرایند تعلیم و تربیت بپردازند؛ چرا که درس‌آموزی از تجربیات گذشته به همراه فهم تحولات و تغییرات ایجاد شده در گذر زمان، ضمن وفاداری به اصول ثابت و ماندگار در افکار و رفتار انسانی می‌تواند زمینه برنامه‌ریزی مناسب برای دستیابی به آینده مطلوب را میسر سازد و از منابع و امکانات موجود حداکثر بهره‌وری را به عمل آورد.

بدین منظور بر آن شدیم که چشم‌انداز آموزش و پرورش را با یک چارچوب علمی تصویر نماییم. اولین مجموعه از این مستندات، اختصاص به اسناد بالادستی دارد که نقشه جامع و نقشه راه وزارت آموزش و پرورش می‌باشند و شامل مجموعه اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور و برنامه توسعه پنج‌ساله کشور است که می‌باید مبنای سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در درون نظام آموزش و پرورش قرار گیرند. مقام معظم رهبری در خصوص اسناد تحولی آموزش و پرورش می‌فرمایند: «امروز آموزش و پرورش یک سند مکتوبی در دست دارد که شیوه تحول بنیادین در آموزش و پرورش را تعیین کرده. خیلی خوب، بخشی از این کار انجام گرفت. منتها این سند مثل نسخه پزشک است. اگر ما به پزشک مراجعه کردیم، حق معاینه هم دادیم و پزشک هم معاینه کاملی کرد و یک نسخه‌ای نوشت و به ما داد، ما هم نوبی جییمان گذاشتیم، رفتیم خانه و فکر کردیم تمام شد، این با رفتن پیش پزشک هیچ تفاوتی ندارد؛ جز اینکه یک پولی هم خرج کردیم، یک راهی هم رفتیم. دارو را باید گرفت، آن را باید مصرف کرد. در این نسخه نوشته شده که چه دارویی را، چه مقداری، در چه زمانی باید مصرف کنیم. باید این کار را کرد؛ اگر نکردیم، رفتن پیش پزشک و گرفتن نسخه، کأن لم یکن است. خب، حالا ما سند تحول

بنیادین آموزش و پرورش را داریم؛ این نسخه است؛ این نسخه احتیاج دارد به این که یک برنامه‌ریزی دقیق بر اساس بنبند این سند انجام بگیرد؛ چون بحث بر سر تحول بنیادین است؛ بحث تحول شکلی که نیست. شکل جدید آموزش و پرورش ما سوختنی بود، وارداتی بود، اهدافی پشت سرش بود. خب، ما سال‌ها هم به این شکل عمل کردیم. بالاخره اگر خودی هم بود، اگر از درون برآمده و جوشیده هم بود، بعد از سال‌ها انسان به یک اشکالی برخورد می‌کند؛ لذا یک نوسازی لازم است. پس این تحول بنیادی، یک کار لازمی است. اگر می‌خواهیم تحول بنیادی در آموزش و پرورش انجام بگیرد؛ یعنی این پولی که شما خرج می‌کنید، این وقتی که شما می‌گذارید این همه معلمی که شما در سراسر کشور به مدارس و سراغ دانش‌آموزان می‌فرستید اگر بخواهیم اینها چند برابر اثر کند و به شکل بهینه از آن بهره‌برداری شود، باید این تحول صورت بگیرد. این تحول احتیاج دارد به برنامه‌ریزی. باید قدم به قدم این سند تحول، برنامه‌ریزی شود. باید یک نقشه راه وجود داشته باشد. این جور نباشد که امروز یک مسئولی، یک وزیری، یک مدیری در بخشی تصمیمی بگیرد، بعد فردا یکی بیاورد طبق سلیقه، آن را عوض کند. این، هدر دادن وقت و نیروی کشور خواهد بود. این یک نکته اساسی است. باید یک برنامه‌ریزی مستحکم و دقیق برای این تحول بنیادین صورت بگیرد؛ باید یک نقشه راهی در اختیار باشد. این را همه قبول کنند، همه تأیید کنند، همه تصدیق کنند و تضمین شده باشد که آموزش و پرورش تا آخر راه، تا آخر خط، طبق این برنامه خواهد رفت. اینجا یک نکته دومی وجود دارد و آن، مسئله ره‌انگشتن کار است؛ که آن هم به همین نکته اول ارتباط پیدا می‌کند. کار را نباید رها کرد. کار را باید تا رسیدن به نتیجه نهائی دنبال کرد؛ و آلا یک کاری را شروع کنیم، یک مقداری سر و صدا هم بشود، بعضی هم خوشحال بشوند، یا تمجید کنند، یا انتقاد کنند، بعد یک مدتی بگذرد، آتش ما فرو بنشیند، سرد بشویم، در نتیجه کار دنبال نشود؛ در این صورت اصل کار

ضربه خواهد خورد. این را من برای مدیران عرض می‌کنم؛ مدیران ارشد، مدیران وزارتخانه‌ای، مدیران استان‌ها و شهرها و مراکز^۱ بنابراین ضرورت دارد که محتوی اسناد مورد تبیین قرار گیرد و راهکارها و نقشه رسیدن به آن مشخص گردد. خوشبختانه طی نشست‌های متمادی کارشناسی در مراکز ذی‌ربط، موفق گردیدیم مجموعه موارد مرتبط با آموزش و پرورش را در اسناد بالادستی به صورت هماهنگ و هم‌افزا، با پیگیری‌های مداوم به تصویب برسانیم و انشاءالله با برنامه‌ریزی‌های عالمانه و بر اساس اولویت‌ها، به تدریج بتوانیم زمینه تحقق عملی مجموعه موارد مصوب را در نظام تربیت رسمی و عمومی فراهم سازیم. امید آنکه محتوای این مجموعه مستندات، بتواند در ارتقای کارکرد نظام آموزش و پرورش و ارتقای کیفی عملکرد مسئولین در سطح ستاد و صف، در وضعیت حال و آینده تأثیرگذار باشد.

حمید رضا حاجی بابایی